HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)
Volume 5 Issue 1, p. 267-286, January 2013

Büyük Güçlerin Berlin Antlaşması'nın Uygulanmasına Yönelik Baskıları[1]

Political Pressures of the Great Powers for the Implementation of the Berlin Treaty

Yrd. Doç. Dr. Fahri Maden
Kastamonu Üniversitesi – Kastamonu

Öz: *Bu çalışmada 1878 tarihli Berlin Antlaşması'nın uygulanmasında Büyük Güçlerin Osmanlı hükümetine yönelik baskıları ile bu baskıların ne gibi sonuçlar doğurduğu ele alınmaktadır. Sultan II. Abdülhamid, Berlin Antlaşmasının çeşitli maddelerini olabildiğince erteleme ve hatta uygulamama taktiği izlemişti. Sultan, ağır şartlar içeren antlaşmanın uygulanmasını geciktirip Büyük Güçler arasındaki rekabetten de istifade ederek ülkenin elden geldiği kadarını kurtarmayı hedeflemişti. Ancak bu politika başarıdan çok Büyük Güçlerin Osmanlı iç işlerine karışan müdahalelerini getirmişti. Bu süreçte Osmanlının bir iç işi olan meseleler uluslararası boyut kazanmış ve Osmanlı Devleti'nin zararıyla sonuçlanmıştı.*

Anahtar Kelimeler: *Büyük Güçler, Osmanlı Devleti, Berlin Antlaşması, Sultan II. Abdülhamid*

Abstract: *This article examines the political pressures of the Great Powers on the Ottoman Empire for the implementation of the Treaty of Berlin (1878) along with the consequences of these political pressures. The article argues that although the Ottoman sultan Albulhamid II did his best to delay the implementation of the treaty with a hope to revive the rivalry among the Great Powers and save at least some portions of the land the Ottomans lost, his act exacerbated the situation by bringing along the foreign intervention in the Ottoman internal affairs.*

Key Words: *Great Powers, Ottoman Empire, Treaty of Berlin, Sultan Abdulhamid II*

Giriş

Osmanlı Devletini Berlin Antlaşmasına getiren süreç siyasi, askeri ve ekonomik gücünün azalmasının yanı sıra Rusya'nın ve Avrupa ülkelerinin tarihi emellerine dayanıyordu. XIX. yüzyıl devletlerin sürekli politika değişiklikleri sebebiyle sıcak savaşlar ve diplomatik mücadeleler getirmişti. Osmanlı Devleti 1815 Viyana Kongresi'nden sonra Avrupa ile ilişkilerini yoğunlaştırmıştı. 1830'larda Rusya'dan dönen Müşir Halil Rif'at Paşa dönemin padişahına "Avrupa'ya benzemezsek, Asya'ya çekilmemizden başka çare yoktur" diyordu[2]. Keza artık Osmanlı savaş meydanlarından galip dönmüyordu. Birbiri ardına gelen savaşlar, milliyetçilik isyanları ve ekonomik sıkıntılar yüzünden modernleşme ve kendini yenileme hamlelerine girişilmişti. Yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı kara ordusu ortadan kaldırıp yerine yenisi konulmaya çalışılmıştı.

Yeni kurumlarla modernleşen Osmanlı'nın dönem dönem Avrupa'ya kendini kabul ettirme çabası dikkat çekmekteydi. Tanzimat ve Islahat fermanlarını, 1876 yılında Kanun-ı Esasi'nin ilanı izlemişti. Bu reformların yapılması Osmanlı'nın, Rusya tarafından "Hasta

[1] Bu makale *I. Uluslararası Tarih Sempozyumu (Berlin Konferansından Günümüze Büyük Güçler ve Türkiye* 12-14 Ekim 2011)'unda sunulan bildirinin yeniden gözden geçirilmiş halidir.
[2] Yılmaz Öztuna, *Cumhuriyet Dönemi Öncesinde Türkler*, İstanbul 2004, s.195.

Adam" olarak gösterilmesinin yanlışlığını dünya kamuoyuna ilan ediyordu. Avrupa normlarının Osmanlı bünyesine yerleştirildiği, bu münasebetle dış müdahalelere gerek olmadığı ima ediliyordu. 1850 ve 1860'larda Osmanlı'nın çökmesini ve parçalanmasını istemeyen İngiltere ve Fransa, Rusya'nın Osmanlı üzerindeki hedeflerine set çekmişlerdi. Özellikle Kırım Savaşı ve ardından 1856 yılında yapılan Paris Barış Antlaşması ile İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'ne ayakta kalması için siyasi ve askeri destek vermişlerdi. Oysa 1870'lere gelindiğinde Almanya ve İtalya'nın Büyük Güçler arasına katılmasıyla özellikle İngiltere'nin Osmanlı toprak bütünlüğünü önemsememesi durumu kesin olarak belirmişti. Aslında başından beri İngiltere, Hindistan'a giden sömürge yollarını güvence altına alma hedefi doğrultusunda gerek Osmanlı'nın gerek Rusya'nın gerekse diğer Avrupa ülkelerinin çatışmalarını kendi lehine döndürmeye çalışmıştı. Yani İngiltere'nin aldığı tavırlar hiçbir zaman Osmanlı menfaatleriyle örtüşmemişti. Bunun son örneğini Berlin Antlaşması bütün açıklığıyla ortaya koymuştu. İngiltere Berlin'de Osmanlı'yı desteklerken Kıbrıs'ı ve Mısır'ı ele geçirme hesapları içerisinde olmuş ve adeta emr-i vaki bir şekilde bunu Osmanlı yönetimine dayatmıştı. İngiliz siyasi manevraları ve Rus tehdidi karşısında sıkışan Osmanlı idaresi ister istemez İngiltere'ye boyun eğmek durumunda kalmıştı[3].

Berlin Antlaşması 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının sonucu ortaya çıkmış bir metindi. 93 Harbi olarak da anılan bu savaş, Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkmasının hemen ardından başlamış, muhtemelen savaşa sıcak bakmayan padişahın geri dönmesi mümkün olmamıştı. Daha önceki Osmanlı-Rus savaşından durum çok farklıydı. Kırım Savaşı'nda İngiltere ve Fransa Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin yanında yer almışlar ve müttefiklerin üstünlüğü ile savaşa son vermişlerdi. 1856 yılında imzalanan Paris Barış Antlaşması Osmanlı'nın toprak bütünlüğüne vurgu yapıp onu bir Avrupa ülkesi saymıştı. Berlin Antlaşmasında da İngiltere ve Fransa baş aktörler idi. Ancak bu defa durum diğeri gibi değildi. Zira Berlin Antlaşması, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşına son veren ve Rus isteklerini gerçekleştiren 29 maddelik Ayastefanos Antlaşması'nın yerine kaim olmuştu.

1856'da Osmanlı'nın parçalanmasını arzu etmeyen İngiltere, Berlin'de siyasi olarak fikir değiştirmişti. Bir zamanlar Rus Çar'ının "Hasta Adam"ın mirasını paylaşma teklifine, "Hasta adamı tedavi etmeyi neden düşünmüyorsunuz" diyerek karşı çıkan İngiltere, anlaşılan hasta adamın öleceğini düşünerek Fransa ve Rusya ile Osmanlı topraklarını paylaşmak amacıyla pazarlıklara girişmişti[4]. Berlin Antlaşmasına ev sahipliği yapan ve kongre başkanı sıfatını taşıyan Bismarck, Türk delegelerini azarlarken niyetlerinin barış değil, Osmanlı'yı parçalamak olduğunu belli etmişti. Bu münasebetlerle Berlin Antlaşması başından itibaren Osmanlı için Büyük Güçlerin baskıcı politikalarına temel oluşturmuştu. Keza *The Globe* gazetesi Berlin Kongresi'nden önce İngiltere ile Rusya arasında gizli protokol yapıldığını, ilginç bir şekilde bu protokollerde kabul edilen hususların Berlin Antlaşması'nın maddeleri

[3] 1882 yılında İngiltere'nin Kıbrıs'ta yaptıkları değişiklikler Rumların enosis (Ada'yı Yunanistan'a katma düşüncesi) hayallerini artırmış, İngiltere adayı teslim alırken imzaladığı Rusya'nın Batum, Kars ve Ardahan'ı Osmanlı'ya geri vermesi durumunda Kıbrıs'ı boşaltma antlaşmasına riayet etmemiş, hatta I. Dünya savaşında Kıbrıs'ı doğrudan ilhak ederek bu savaşta kendi tarafında yer alması durumunda adayı Yunanistan'a vermeyi vaat etmişti. Böylece Kıbrıs bir daha Türk yönetimine dönmemek üzere Osmanlı Devleti'nden koparılmıştı. Erhan Afyoncu, *1000 Soruda Osmanlı İmparatorluğu*, c.V, İstanbul 2010, s.275.

[4] Mehmet Saray, *Türk-Rus Münasebetleri'nin Bir Analizi*, İstanbul 1998, s.161.

olduğunu ortaya çıkarmıştı[5]. O halde İngiltere, Rusya'ya karşı Osmanlı'yı destekleyeceğine dair söz verip Kıbrıs'ı alarak iki yönlü politikasını gerçekleştirmişti. Aslında İngiltere adayı alırken izlediği siyasetle Berlin Antlaşmasına yaklaşımının ve antlaşma sonrası uygulayacağı baskıcı politikanın da sinyalini vermişti. Keza İngiltere adanın kendisine verilmemesi durumunda zorla işgal edeceği tehdidinde bulunmuştu[6].

Berlin Antlaşmasını yapan kongrede yaşanan hadiseler antlaşmanın uygulanmasında Büyük Güçler'in Osmanlı Devleti'ne karşı nasıl bir tavır takınacaklarını göstermişti. 13 Haziran 1878 tarihinde başlayan kongreye Osmanlı hükümetini temsilen Nafia Nazırı Aleksander Kara Todori Paşa[7] ile Rumeli orduları serdar-ı ekremi, Alman kökenli Müşir Mehmet Ali Paşa gönderilmişti. Ayrıca Berlin Büyükelçisi Sadullah Paşa görüşmeleri başlatmıştı[8]. Bu temsilcilerden Kara Todori Paşa Avrupa devletleri tarafından hoş karşılanmadığı gibi Müşir Mehmet Ali Paşa kongrenin ev sahibi Bismarck tarafından hakarete varan tekdirlere maruz kalmış, konuşmaları kesilmişti[9]. Bu durum karşısında Rus delegelerinden birinin günlüğüne, "Türkler kütük gibi oturuyor ve konuşmuyor" diye yazmasına şaşırmamak gerekir[10].

Büyük Güçler Türklerin kongrede itiraz etmemelerini, sonraki aşamada yine sorgulamadan antlaşmanın şartlarına uymalarını istiyorlardı. Prens Bismarck kongrenin toplanma amacının Osmanlı Devleti'ne yardım etmek olmadığını, Ayastefanos'un Avrupa devletlerinin menfaatine uymayan bazı maddelerinin düzeltilmesi amacıyla bir araya gelindiğini, eğer böyle maddeleri ihtiva etmemiş olsaydı Ayastefanos'un olduğu gibi bırakılacağını itiraf etmişti. Prens Bismarck "Benden daha doğru birisi" bulunamaz diyerek de sözlerini inandırıcı kılmaya çalışmıştı. Ona göre Osmanlı Ayastefanos'u imzaladığından temsilcilerinin Berlin'de itirazda bulunmaya hakları yoktu[11]. Ayrıca Berlin Kongresinde Osmanlı temsilcilerine gösterilen kötü muamele ve aşağılama, Osmanlı Devleti'nin artık Büyük Güçler nezdinde ikinci sınıf bir devlet olarak kabul edildiğini göstermekteydi. Bu durumda Berlin Antlaşması bahane edilerek Osmanlı'nın iç işlerine kolayca müdahale edilmesi ve sürekli baskı altında tutulması planlanmaktaydı[12]. İngiltere ve Fransa her fırsatta Osmanlı iç işlerine ve hatta maliyesine müdahale etmekten çekinmemişler, ancak Osmanlı yönetimi bu durumdan hiç memnun olmamıştı[13]. Tahsin Paşa, Rusya'nın da Osmanlı Devleti'ni baskı altına almak ve iç işlerine müdahale etmek için kongrede her türlü "gurur ve şımarıklığı" yaptığını anlatmaktadır[14].

[5] Alan Palmer, *Bir Çöküşün Yeni Tarihi Osmanlı İmparatorluğu'nun Son 300 Yılı*, çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, İstanbul 2008, s.195.
[6] Sina Akşin, "Siyasi Tarih (1789-1908)", *Türkiye Tarihi Osmanlı Devleti 1600-1908*, c.III, İstanbul 2009, s.163.
[7] BOA, Y.PRK.A, 1/109; BOA, Y.A.RES, 1/46; BOA, Y.PRK.HR, 3/87.
[8] BOA, Y.EE, 115/5.
[9] Vahit Çubuk, *Hedefteki Sultan II. Abdülhamid*, İstanbul 2004, s.102.
[10] Palmer, age, s.192.
[11] Ziya Kazıcı, *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi Osmanlı Devleti*, İstanbul 2009, s.137; Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, Ankara 2003, s.537-538.
[12] François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, çev. Ali Berktay, İstanbul 2006, s.116-117.
[13] BOA, Y.EE, 138/12.
[14] *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları Sultan Abdülhamid*, İstanbul 1990, s.408-409.

Berlin Antlaşması'nın Uygulama Safhası

Berlin Antlaşması Osmanlı-Rus savaşına son vermiş olsa da bölgedeki ihtilaflı meseleleri tamamen çözememişti. Özellikle sınırlarla ilgili bazı konuları Osmanlı ile Balkan devletleri arasında ileride yapılacak hususi antlaşmalara bırakmıştı[15]. Bu durum antlaşmanın uygulanmasında bir takım zorlukları beraberinde getirmişti. Ayastefanos Antlaşmasını ortadan kaldırıp yerine kaim olan Berlin Antlaşması'ndan Osmanlı hükümetinin beklentisi büyüktü. Osmanlı Devleti, Berlin Kongresi'nde Ayastefanos Antlaşması'nın hafifletilip önemli değişikler yapılacağını umuyordu[16]. İngiltere'ye Kıbrıs adasının verilmesi Rusya karşısında desteğini almak ve iyi bir barış antlaşması yaptırmak içindi. Halbuki İngiltere kendisinden beklenen yardımı vermeyip kongrede Osmanlı çıkarlarını savunmadığı gibi tam aksine İngiliz delegeleri Yunan topraklarının genişletilmesi, Bosna-Hersek'in Avusturya'ya verilmesi, Rumlar ve Ermenilerle ilgili ıslahat yapılması tekliflerinde bulunmuşlardı[17].

Bu çifte standartlı politikaları Büyük Güçleri, Osmanlı hükümetinin Berlin kararlarına uyması konusunda endişeye sevk etmişti. Zira onlar da Berlin'in Ayastefanos Antlaşması'ndan çok büyük farklılık meydana getirmediğini biliyorlardı. Bu itibarla Sultan II. Abdulahmid'i Berlin kararlarına uymak konusunda ikna etmeye çalışmışlardı. Bu görevi yerine getiren İngiliz elçisi Layard, devamlı surette Makedonya, Epir ve Arnavutluk'ta otuz bin metrekare arazinin Osmanlı'ya İngiltere'nin gayretleriyle geri verildiğini hatırlatmıştı[18].

Büyük Güçlerin Berlin Antlaşması'nın uygulanmasına yönelik baskılarının sebebi otuz yıl önceki İngiltere Sefiri Canning'in "Türkiye'de reformların ancak harici bir gücün sultanın hükümeti üzerinde tavsamayan sürekli bir baskı uygulamasıyla mümkün olduğu" düşüncesine dayanıyordu[19]. Bu cümleden olarak Berlin Antlaşması'nın bazı maddeleri Osmanlı'yı baskı altına almak için tasarlanmıştı. Çünkü aşağı yukarı her maddede Avrupa devletlerine bilgi verilmesi isteniyor, antlaşma sağlanamayan durumlarda büyük devletlerin devreye girerek arabulucuk yapacağı ifade ediliyordu. Bazı hususlar ise net ortaya konulmayarak konjonktüre göre hareket edileceği anlaşılıyordu. Bu durumun neticesi olarak Osmanlı padişahı Berlin Antlaşması'nın açık olmayan hususlarının Osmanlı Devleti lehinde tatbik edilmesi için İngiltere Kraliçe'sinden yardım talep etmişti[20]. Oysa İngiltere Kraliçesi irad ettiği nutukta Berlin Antlaşması'nın Osmanlı Devleti için hayırlı olacağını beyan etmekle iktifa etmişti[21].

3 Ağustos 1878'de Berlin Antlaşmasında imzası bulunan devletlerin sefirleri Berlin'de Prens Bismarck'ın sarayında toplanmışlardı[22]. Antlaşma hükümlerinin uygulanmasını kabul eden Avusturya İmparatoru Berlin Antlaşması'nın Osmanlı Devleti lehine olduğunu beyan etmişti[23]. Ancak antlaşma Avusturya meclisinde şiddetli tartışmalardan sonra kabul edilebilmişti[24]. Eylül 1878'de devletler nezdinde teşebbüste bulunarak Berlin Antlaşması'nın uygulanmasını isteyen Almanya, Osmanlı'ya ortak bir baskı kurulması taraftarıydı[25]. Fransa'da

[15] Necip Fazıl Kısakürek, *Ulu Hakan II. Abdülhamid Han*, İstanbul 1981, s.191.
[16] Kazıcı, age, s.137.
[17] Akşin, agm, s.163.
[18] Joan Haslip, *Tanrı'nın Gölgesi: II. Abdülhamid*, çev. Eşref Özbilen, İstanbul 2008, s.181.
[19] Haslip, age, s.182.
[20] BOA, Y.PRK.NMH, 1/98.
[21] BOA, Y.PRK.HR, 2/59.
[22] BOA, Y.EE, 76/13.
[23] BOA, Y.A.HUS, 162/84.
[24] BOA, Y.PRK.HR, 4/14.
[25] BOA, Y.A.HUS, 159/60; BOA, Y.PRK.HR, 3/46.

ise Max Choublier tarafından yayınlanan "Berlin Antlaşmasından Beri Mesel-i Şarkiye" adlı eserin yasaklanması gibi ilginç gelişmeler vardı[26]. Antlaşmanın uygulanması baskısı en fazla İngiltere'den gelmişti. Örneğin İngiltere donanmasını Berlin Antlaşması'nın ancak Doğu Rumeli hakkındaki maddeleri işlerlik kazandığında Marmara Denizi'nden çekeceğini ilan etmişti[27]. İtalya Dışişleri Berlin Antlaşmasına göre Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de ıslahat yapmaması durumunda isyanların patlak vereceğini düşünüyor, vaziyete göre menfaatleri neyi gerektiriyorsa onun icabını yapacaklarını bildiriyordu[28].

Bulgaristan Bölgesi

Berlin Antlaşması'nın ortaya çıkardığı sorunlar yumağından biri Bulgaristan sınırları idi. Ayastefanos Antlaşması Rusya'ya bağlı büyük bir Bulgaristan ortaya çıkarmıştı. Bu durum İngiltere, Avusturya ve Fransa gibi Avrupa ülkelerini en çok tedirgin eden hususta. Bu münasebetle 64 maddeden meydana gelen Berlin Antlaşması'nın neredeyse yarısı (1-22. maddeler) Bulgaristan ve onunla bağlantılı olan Doğu Rumeli ile ilgiliydi[29].

Berlin Antlaşması Ayastefanos'ta ortaya çıkan Büyük Bulgaristan'ı ikiye bölmüş ve bu sayede Rusya'nın Bulgaristan vasıtasıyla Ege'ye inmesini önlemişti. Buna göre Bulgaristan özerk bir devlet oluyor, ancak Doğu Rumeli, Batı Trakya ve Makedonya Osmanlı'ya geri veriliyordu. Doğu Rumeli'ye 13-22. maddelere göre özerklik imtiyazı tanınmıştı. Bölge her ne kadar Osmanlı egemenliğinde kalıyorsa da başında Hıristiyan bir vali bulunacaktı. Bu vali Osmanlı Devleti tarafından Büyük Güçlerin onayıyla atanacak, eyaletin yönetim esasları yine Büyük Güçlerin temsilcileri tarafından hazırlanacaktı[30]. Doğu Rumeli'ye tanınan bu imtiyaz Büyük Güçler tarafından ciddi olarak ele alınmıştı. Zira konuyu takip etmek üzere oluşturulan Avrupa komisyonu[31] Doğu Rumeli eyaletine herhangi bir müdahale yapılması halinde –mesela Bulgarların muhalefeti olursa Ruslar onlara baskı yapacak- duruma el koyacaktı[32]. Komisyon 30 Eylül 1878'de çalışmalara başlayıp bir "Nizamname" hazırladı. Bu nizamname Doğu Rumeli valiliğine Aleko Paşa (Aleksandr Bogoridi) tayin edilerek 1879 yılı 15 Mayıs'ında uygulanmaya başlandı[33].

Rusya Berlin'de Bulgaristan konusunda uğradığı bu siyasi başarısızlığı telafi etmek için Bulgaristan'la Doğu Rumeli'yi birleşmeye teşvik etti. Ruslar Ayastefanos Antlaşması'ndaki Bulgaristan'ın teşekkül ettirilmesi emelindeydi[34]. Berlin Antlaşması'nın 6 ve 7. maddeleri gereğince Rusya Dondoukoff'u komiser olarak Bulgaristan'a gönderdi. Dondoukoff yetkilerini sınırsız bir şekilde kullanıp Bulgaristan'da Rus nüfuzunu yerleştirmeye, Berlin Antlaşması'nın hükümlerini ortadan kaldırmaya ve kendisini Prens seçtirmeye çalıştı. Bulgar halkı Alexandre de Battenberg'i Prens seçti. Bunun üzerine Prens

[26] BOA, MF.MKT, 553/47.
[27] BOA, Y.PRK.HR, 4/20.
[28] BOA, Y.PRK.HR, 33/23.
[29] Armaoğlu, age, s.526.
[30] Armaoğlu, age, s.526, 547.
[31] Bu komisyona Osmanlı hükümeti tarafından başlangıçta komiser olarak Asım Paşa ile Ebru Efendi gönderilmiş, onların yeterli gelmemesi üzerine Edirne vilayeti Müsteşarı Vaha Paşa'da tayin edilmişti (BOA, Y.A.RES, 6/11).
[32] BOA, Y.PRK.HR, 4/35.
[33] Armaoğlu, age, s.547.
[34] BOA, Y.PRK.HR, 3/73.

Alexandre'a her türlü hareket serbestîsini temin etmek isteyen İngiltere'nin Berlin Antlaşması'ndan vazgeçmesini tavsiye ettiği haberleri dolaşmaya başladı[35].

Berlin Antlaşması "bu antlaşmayı imzalayan devletler" şeklinde bir olgu ve siyasi denge ortaya çıkarmıştı. Örneğin Bulgar Prensliğine seçilen Battenberg ilk icraat olarak Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletlerin başkentlerini ziyaret etmek istemişti[36]. Bu arada Berlin Antlaşması'na göre Rus askerleri 9 ay içerisinde Doğu Rumeli'yi boşaltmıştı. Oraya Osmanlı askeri sevk edilince Doğu Rumeli halkı itiraza başladı. Çıkan krizde Berlin Antlaşması'na göre Osmanlı Devleti'nin haklı olduğu İngiltere tarafından yapılan açıklamada dile getiriliyordu. Ancak İngiltere, Osmanlı'nın bölgeye asker sevki hakkının bütün devletleri ilgilendirdiğini, yani Osmanlı'nın bu haktan vazgeçebileceğini ima ediyordu (Armaoğlu, 2003: 547-550).

Öte yandan Doğu Rumeli ve Bulgaristan açıktan birleşme isteklerini dile getirmeye başladı. Berlin Antlaşması'na aykırı olan bu durum zamanla fiili bir hal aldı. Bölgede birbirini takip eden gelişmeler Eylül 1885'te Bulgaristan'ın Doğu Rumeli ile birleşmesini getirdi. Battenberg, Filibe'de "Kuzey ve Güney Bulgaristan Prensi" ünvanı ile bir beyanname yayınladı. Bu olaya sevinmesi beklenen Rusya en şiddetli tepkiyi gösteren ülke oldu. Zira Bulgaristan gittikçe Rusya'nın nüfuzundan uzaklaşmıştı. Rusya iki toprağın birleşmesini tanımayacağını bildirdiği gibi Osmanlı Devletine de bu birleşmeyi tanımaması için baskı yaptı. Rusya, Osmanlı Devleti'nden Berlin Antlaşması'na riayet edilmesini istiyordu[37].

İngiltere, Almanya ve Avusturya birleşmenin Berlin'e aykırı olduğunu kabul etmekle beraber Rusya kadar tepki göstermemişlerdi. Hatta her fırsatta Berlin Antlaşması'nın uygulanması için Osmanlı hükümetine baskı yapmaya hazır halde bekleyen İngiltere, Rus nüfuzundan kurtulmuş Büyük Bulgaristan'ı kendi lehine görmüş ve birleşmeyi desteklemişti. Bu durumda tarihin bir cilvesi olarak Rusya ile İngiltere arasındaki roller değişmişti. İngiltere diğer devletleri bir araya toplayıp bir değerlendirme yaparak aldıkları kararları 13 Ekim 1885'te Osmanlı hükümetine "beyanname" olarak bildirdi. Beyanname birleşmenin Berlin'e aykırı olması sebebiyle Osmanlı Devleti'nin haklılığını kabul ediyor, ancak askeri bir kuvvete başvurulmaması konusunda Osmanlı hükümetini yatıştırmaya çalışıyordu. Ne gariptir ki 1878 yılında Berlin Antlaşması'nı dayatan Büyük Güçler kendi çıkarları mevzu bahis olduğunda kolayca bundan vazgeçebiliyorlardı. Rusya konuyu bir oldubittiye getirmeyi kabul etmediğinden, sorunun Berlin Antlaşması çerçevesinde ve Osmanlı hükümetinin egemenliğine uygun olarak çözülmesini, bu sayede birleşmeyi kendi lehine döndürmeyi hesaplıyordu[38].

Neticede Rusya'nın İstanbul'da bir konferans toplanması isteği kabul edildi. Konferans toplandığı sırada bu defa Balkan devletlerinden sesler yükselmeye başladı. Zira Bulgaristan'ın büyümesi Yunanistan'ın da Osmanlı'dan toprak talebine neden oldu. Bunu Sırbistan'ın ve Karadağ Prensi'nin Berlin Antlaşması'nın ayaklar altına alındığı tepkiler takip etmişti[39]. Bu arada Sırp-Bulgar çekişmesinin Berlin Antlaşması'nı ihlal edecek kadar büyümesi durumunda Rusya'nın ilgisiz kalamayacağı dile getirilmişti[40]. Sonuçta Sırbistan Makedonya'nın da Bulgaristan tarafından alınacağı ihtimaline karşılık bu ülkeye savaş ilan etmişti. Savaşı Bulgaristan kazandıysa da Sırbistan'ı nüfuzu altına alan Avusturya devreye

[35] BOA, Y.A.HUS, 193/67.
[36] BOA, Y.A.HUS, 161/17.
[37] Armaoğlu, age, s.550-551.
[38] Armaoğlu, age, s.551-552.
[39] BOA, Y.A.HUS, 184/97.
[40] BOA, Y.A.RES, 185/45.

girmiş; Avusturya, Almanya ve Rusya ile söz birliği yapıp Doğu Rumeli'nin Berlin Antlaşması'yla belirlenen statüye tekrar geri döndürülmesini istemişti[41]. Bu arada toplanan İstanbul Konferans'ı[42] 5 Nisan 1886 tarihli kararnamesiyle Bulgaristan ile Doğu Rumeli'nin fiili birleşmesinin önünü açmıştı. Zira kararname her ne kadar Berlin Antlaşması'nın Bulgaristan ile Doğu Rumeli hakkındaki hükümlerinin aynen uygulanmasını salık veriyorsa da 14 Haziran 1886'da toplanan Bulgar meclisinde çoktan beri beklenen ve arzu edilen birleşmenin meydana geldiği müjdeleniyordu[43].

Hasılı Berlin Antlaşması'nın Bulgaristan konusunda ortaya koyduğu maddeler uygulamaya geçirildiğinde diğerlerinde görüldüğü üzere problemlerle karşılaşılmış, yine olaylar Osmanlı Devleti'nin aleyhine gelişmişti. Ayastefanos'taki Büyük Bulgaristan'dan kurtulmak istenirken ve bu durum Büyük Güçler tarafından onaylanırken, Berlin Antlaşması'nın yürürlüğe konulması için Osmanlı'yı devamlı surette baskı altında tutan İngiltere, Bulgaristan ile Doğu Rumeli'nin kendi menfaatleri çerçevesinde birleşmesi söz konusu olduğunda Berlin Antlaşması'ndan taviz verebilmişti[44]. Sonuçta Ayastefanos Antlaşması'nın getirdiği Bulgaristan Prensliği'nin oluşmasının önüne geçilememişti.

1887 yılında Bulgaristan meclisi oybirliği ile Ferdinand von Coburg'u prens seçti. Osmanlı Devleti, Ferdinand'ın bu sıfatını tanınmadığını bildirildi[45]. Devreye giren İngiltere Osmanlı'nın Berlin Antlaşması'na uygun hareket edeceğini umduğunu bildirdi[46]. Böylece Prens Ferdinand, Rusya ve Osmanlı tarafından kabul görmemesine rağmen İngiltere tarafından onaylandı. Ayrıca Bulgaristan'da başbakanlığa getirilen Stambulov, "Bulgar Bismarck"ı olarak İngilizlerin hayranlığını kazandı. Öte yandan Osmanlı hükümeti Bulgar ürünlerinin ithalatını vergilendirmekle yetinmiş, savaşı göze alamamıştı. Sultan II. Abdülhamid 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinden ve Berlin Antlaşması'ndan sonra yeni bir savaşın etkilerinden çekinerek Bulgaristan'daki son topraklarından vazgeçmeye razı olmuştu. Kinross'un ifadesiyle; "fatih Osmanlı ataları, Doğu Rumeli'yi Avrupa'daki büyük bir imparatorluğa doğru atlama taşı olarak görmüşlerdi."[47] Kinross her ne kadar Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Rumeli'den kolayca vazgeçmesine nazire yapsa da padişahın bunu Büyük Güçler'in baskıları

[41] BOA, Y.PRK.BŞK, 10/7.
[42] BOA, Y.EE.KP, 2/106.
[43] Armaoğlu, age, s.553-554.
[44] Berlin Antlaşması'na uyma konusunda Balkan devletlerinin suiistimalleri de söz konusu olmuştu. Örneğin Sırbistan'a ilhak olunan yerlerdeki Müslümanların Berlin Antlaşması'nca teminat altına alınan emlakine Sırp Hükümeti'nce müdahale yapıldığına dair bilgiler gelmekteydi (BOA, Y.PRK.EŞA, 2/9); Berlin Antlaşması'nın 4 ve 5. maddelerinde Bulgaristan'daki azınlıkların hak ve hürriyetlerinin korunacağı belirtiliyordu (Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasî Tarih Metinleri*, c.I. Ankara 1953, s.407). Halbuki Bulgaristan, Berlin Antlaşması'na aykırı hareket ederek Köstendil Müslümanlarına zalimane davranmış (BOA, A.MTZ. (04), 19/25), ayrıca onlara askerlik yaptırmıştı (BOA, Y.PRK.UM, 4/4). Büyük Güçler'den Rusya'nın Berlin Antlaşması'nı her fırsatta ihlal etmeye çalışması ise gayet doğaldı. Zira bu devlet Ayastefanos'ta elde ettiği pek çok şeyi kaybetmişti. Bir örnek olarak Berlin Antlaşması şartlarına aykırı bir şekilde altı parçalık Rus torpido ve istimbotunun Tuna'ya girdiklerine dair bkz. BOA, Y.A.HUS, 418/88; Y.A.HUS, 420/70; BOA, BEO, 1753/131408; Yine Rusya'nın Berlin Antlaşması hükümlerine aykırı olarak Batum'u serbest liman olmaktan çıkarmıştı (BOA, Y.PRK.TKM, 9/34).
[45] BOA, Y.PRK.EŞA, 6/87.
[46] BOA, Y.PRK.BŞK, 11/89.
[47] Lord Kinross, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükselişi ve Çöküşü*, çev. Meral Gaspıralı, İstanbul 2008, s.563.

karşısında "küçük" bir fedakarlık olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Sultan, Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'la birleşmesi konusunda devletler arasındaki dengeyi gözetmiş, Bulgarlar ile Sırpların birbirlerine düşman olmaları için sesini çıkarmamıştı[48]. Tahsin Paşa, Berlin Antlaşması'nın Bulgaristan'a tanıdığı hakların daha fazlasının verilmesinin, Bulgarların Rusya veya İngiltere'ye meyletmelerinin önüne geçen bir tedbir olduğunu, Sofya hükümetini okşayan bu siyasetin faydasının 1897 Osmanlı-Yunan harbinde Bulgarların Osmanlı'nın askeri sevkiyatını kolaylaştırmalarında görüldüğünü belirterek bu düşünceyi desteklemektedir[49].

Berlin Antlaşması'nın Osmanlı'ya geri verdiği Makedonya bir süre sonra yine bu antlaşmanın ortaya çıkardığı ıslahat ve özerklik meseleleri yüzünden kanayan bir yaraya dönüşmüştü. Başlangıçta Makedonya sorunu karşısında Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletler bu antlaşmanın geçerli olması konusunda fikir birliği içerisindeydiler[50]. Avusturya ve Rusya Makedonya'da asayişin temini için gerekirse Berlin Antlaşması ahkamına göre burada bir otonomi sağlanmasına çalışacaklarını bildirmişlerdi[51]. Ancak bu sorun XX. yüzyılın başlarında Büyük Güçlerin odaklandığı ve Osmanlı hükümetine sonu gelmez baskılarda bulundukları bir başka alan olmuştu. Berlin Antlaşması gereğince uluslararası askeri ve sivil ıslahat komisyonları kurulmuştu. Bu komisyonlara kalabalık kadrolarla katılan Büyük Güçler olaylara kendi çıkarları bakımından yön vermeye çalışmışlardı. Osmanlı bu baskıları bölgede genç kurmayları vazifelendirip onların vatanseverliklerinden istifade etmeye çalışmıştı[52].

Karadağ Sınırı ve Arnavut İsyanı

Çözmesi beklenilen pek çok sınır problemine Berlin Antlaşması yenilerini eklemişti. Bulgaristan'a verilen bölgelerdeki Rumların Bulgar olmayı kabul etmeyecekleri, Arnavutların Karadağ'a dahil edilmeye karşı çıkacakları, Bosnalıların kendilerini kurtarmaya geldiklerini söyleyen Avusturya ordusuna direnecekleri ihtimalden uzak değildi[53]. Berlin Antlaşması'nın ön gördüğü sınırlarla ilgili bir anlaşmazlık Karadağ sınırında yaşanmıştı. Berlin Kongresi sonunda ortaya çıkan antlaşmanın 7 maddesi (26-33. Madde) Karadağla ilgiliydi. Karadağ bağımsız bir devlet olurken Antivari limanını alıyor, Dulcigno (Ülgün)'yu Osmanlı'ya iade ediyordu[54].

Antivari isimli liman bir Rus donanma üssüne dönüşmesi korkusuyla (Kinross, 2008: 558) savaş gemileri tarafından kullanılmamak şartıyla Karadağ'a verilmek isteniyordu. Ancak Arnavutlar adı geçen limanı vermek istemeyince Osmanlı yönetimi limanın teslimine kolay kolay yanaşmamıştı. Arnavutlar Karadağ ve Yunanistan'a verilmek istenilen Arnavut arazisinin terkine asla razı olamayacakları ve Osmanlı Devleti'nin himayesinde kalmak istediklerini bildirmişlerdi[55]. Berlin Antlaşması şartlarına aykırı olan bu tavrı bertaraf etmek isteyen Avrupa devletleri derhal Osmanlı'ya baskı uygulama yolunu tutmuşlardı. 12 Nisan 1880'de Karadağ ile Osmanlı Devleti arasında yapılan antlaşmayla Osmanlı halkının büyük çoğunluğu Hıristiyan bulunan Vermiş vadisini Karadağ'a bırakmıştı. Ancak Osmanlı askerinin

[48] *Abdülhamid'in Hatıra Defteri,* haz. İsmet Bozdağ, İstanbul 1975, s.30.
[49] *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları Sultan Abdülhamid*, s.126-127.
[50] BOA, BEO, 1968/147598; BOA, DH.MKT, 626/49.
[51] BOA, Y.PRK.EŞA, 31/118.
[52] Fethi Okyar, *Üç Devir'de Bir Adam*, haz. Cemal Kutay, İstanbul 1980, s.7.
[53] Haslip, age, s.181.
[54] Armaoğlu, age, s.526.
[55] BOA, Y.EE, 9/25.

boşalttığı vadiye Arnavutlar girdiğinden Karadağ burayı da alamamıştı[56]. Bu defa Berlin Antlaşması'nın ön gördüğü Gosine ve Plava'nın Karadağ'a verilmesi gündeme alınmıştı. Yine halkı ikna etmek ve halkın mukavemetine karşı önlem almak Osmanlı hükümetine düşmüştü[57]. Arnavutlar Yakova Cemiyyet-i İttihadiyesi etrafından kenetlenerek[58] Büyük Güçler'in Osmanlı'ya karşı uyguladıkları baskılara aldırış etmediklerini göstermişler, bu sayede bir vatan etrafında Arnavut milliyetçiliğinin tohumlarını atmışlardı. Her defasında ortaya çıkan Arnavut direnişi Berlin Antlaşması'na göre Karadağ'a verilmesi gereken Gosine ve Plava'nın yerine Ülgün (Dulcigno)'ün verilmesi alternatifini ortaya çıkarmıştı[59].

İngiltere, Berlin Antlaşması'na göre Karadağ, Yunanistan ve Ermenistan hakkında Osmanlı hükümetinin taahhütlerini derhal icra etmek için büyük devletlerin müşterek mesai sarf etmeleri gerektiğini düşünüyordu[60]. Öte yandan Berlin Antlaşması'nı yapıp Osmanlı'nın önüne koyan Büyük Güçler antlaşma maddelerinin uygulanmasında karşılaşılan zorluklara aldırış etmiyorlardı. Osmanlı çizilen yeni sınırlardaki halkı teskin etmek gibi bir gaile ile de karşı karşıya bırakılmıştı. Karadağ'a bırakılan Podgoriçe'de halkın yatıştırılması bir hayli güç olmuştu[61]. Karadağ Berlin'de kendisine verilen toprakları sorunsuz bir şekilde devralmak için sabırsızlanmaktaydı. Karadağ Prensi bir telgrafında Karadağ'a verilecek topraklardaki ahalinin teslim olması yerine Osmanlı memurlarının oralarda kale inşa edip top ve mühimmat sevk ettiklerini dile getiriyor, bunun antlaşma şartlarına uygun olmadığını ileri sürüyordu[62]. Halbuki Osmanlı hükümeti Berlin Antlaşması'na göre Sırbistan ve Karadağ'a bırakılacak yerlerin teslimiyle Mehmet Ali Paşa'yı görevlendirmiş[63], Prizren'e ulaşan Mehmet Ali Paşa Arnavut reislerine terk edilecek yerleri bildirmişti[64]. Ayrıca Mehmet Ali Paşa'nın başarısız olması üzerine Pogoriçe ve Eşpoz (İşpoz) kalelerinin tahliye ve teslimi için Kamil Paşa ve Arif Paşa görevlendirilmişti[65].

Karadağ sınırı tam bir krize dönüşmüşken İngiltere'de iktidara Liberal Parti ile birlikte Türk düşmanlığıyla tanınan Gladstone gelmişti. Gladstone ilk iş olarak 4 Mayıs 1880'de Büyük Güçler'e Karadağ'ın isteklerinin desteklenmesi, Yunanistan'ın Tesalya ve Epir'e yerleşmesinin sağlanması, Makedonya'ya Doğu Rumeli gibi özerklik verilmesi ve Berlin Antlaşması ile Ermenilere vaat edilmiş ıslahatların gerçekleştirilmesi tekliflerinde bulunmuştu. Gladstone daha da ileri gidip Arnavutlara da özerklik verilmesini istediyse de Almanya, Avusturya ve Fransa bu teklife sıcak bakmamışlardı. Anlaşılan İngiltere yeni bir manevra yapıp Osmanlı hükümetini köşeye sıkıştırmaya çalışıyordu.

Büyük Güçler Karadağ'a terk edilecek yerleri yakından takip ediyorlardı[66]. Berlin Antlaşması'nı imzalayan ülkeler 16 Haziran 1880'de yine Berlin'de bir araya gelip

[56] Armaoğlu, age, s.541.
[57] BOA, A.MKT.MHM, 484/72; BOA, İ.MMS, 64/3048.
[58] BOA, Y.A.HUS, 162/103.
[59] BOA, Y.EE, 76/83.
[60] BOA, Y.A.HUS, 164/83.
[61] BOA, A.MKT.MHM, 483/2; BOA, Y.PRK.A, 2/19; Osmanlı hükümeti Karadağ'dan gelecek muhacirleri de iskan etmek durumundaydı (BOA, İ.DH, 1295-1/101803; BOA, İ.HR, 278/17091).
[62] BOA, Y.EE, 100/2.
[63] BOA, İ.MMS, 59/2772.
[64] BOA, Y.PRK.A, 2/10.
[65] BOA, Y.A.RES, 2/4; BOA, Y.EE, 100/1.
[66] Karadağ Hükümeti'ne terki kararlaştırılan arazi hakkında düvel-i muazzama sefirleri tarafından müttehiden verilen takrir için bkz. BOA, Y.A.RES, 5/56.

Osmanlı'nın egemenlik haklarını görmezden gelerek bir dizi kararlar almışlardı. Buna göre Karadağ'a Gosine ve Plava yerine Ülgün (Dulcigno); Yunanistan'a ise Epir ve Tesalya topraklarından olan Yanya, Meçöve ve Larissa verilecekti. Eğer Ülgün (Dulcigno) limanının Karadağ'a verilmesinde bir sorun çıkarsa Büyük Güçler bu limana ortak bir donanma gönderip Osmanlı ve Arnavutları tehdit edecekti. Bunu haber alan Arnavutlar Ülgün (Dulcigno)'e asker yığdılar. Böylece bir de Arnavut milliyetçiliği körüklenmiş oluyordu. Her ne kadar Arnavutlar Osmanlı yönetimi menfaatlerine hareket ediyorlarsa da bu durum ileri de değişecek, aynı hedef etrafında Arnavutları birleştiren ilk gelişmeler böylece yaşanacaktı. Büyük Güçler 3 Ağustos 1880'de Osmanlı Devleti'ne bir nota verip Ülgün (Dulcigno)'e donanma gönderdiklerini, Osmanlı'nın da kendileriyle birlikte hareket etmesini talep etmişlerdi. Ortak donanma Ülgün (Dulcigno) yakınlarında gösteri yaptıktan sonra demir atıp iki ay orada kalmıştı. Sultan II. Abdülhamid'in bu baskı ve gösterileri önemsememsi karşısında İngiltere başka bir Türk limanını (İzmir limanı) işgal etme tehdidinde bulunmuştu[67].

Bu tehdidin yerine getirilmesinde Rusya ve İtalya'dan başka İngiltere'yi destekleyen ülke olmayınca İzmir'in işgali konusu havada kalmıştı. Ancak diğer devletlerin baskısı Osmanlı yönetiminin geri adım atmasına neden olmuştu. Osmanlı yönetimi Arnavutlar üzerinde baskı yapmaya karar vermişti. Ekim 1880'de Derviş Paşa komutasında Arnavutluk'a gönderilen Osmanlı kuvvetleri Ülgün (Dulcigno)'ü Arnavutlardan alıp Karadağ'a teslim etmişti[68].

Berlin Antlaşması'nın ortaya çıkardığı Karadağ sınırı bu şekilde çözülmüştü. Ancak Osmanlı Devleti Büyük Güçler'in artan baskıları karşısında Berlin Antlaşması'na ilave olarak yeni bir toprağını daha kaybetmiş, ayrıca Arnavutları küstürmüştü[69]. Öte yandan 1883 yılında Karadağ, Berlin Antlaşması'na dayanarak Velika köyüne girmişti. Karadağ'ın daha fazlasını istediği anlaşılmaktaydı[70]. İşte Berlin Antlaşması öyle bir çığır açmıştı ki gerek Büyük Güçler gerekse Balkan ülkeleri için işgalleri ve topraklarını genişletmeleri açısından hukuki bir zemin oluşturmuştu.

Yunanistan Sınırları

Berlin Antlaşması'nın 24. maddesi Osmanlı'dan Yunanistan lehine bazı sınır değişiklikleri yapmasını ve iki devlet anlaşamadığı durumda Büyük Güçler'in aracılığına başvurmasını istiyordu[71]. Yunanistan'ın Girit, Epir ve Tesalya'nın kendisine verilmesi talebinde bulunmuş, Fransa ve İngiltere Balkanlar'da Rus ve Slav baskısına karşı Yunan devletinin güçlenmesini istemişti[72].

Yunanistan 17 Temmuz 1878'de Osmanlı'dan sınır düzenlemeleri konusunda görüşmeleri başlatma talebinde bulunmuştu. Osmanlı yönetimi Yunanistan'ı değil Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletleri muhatap almış, onlardan Yunan isteklerinin sakıncalarından bahsederek bu devleti uyarmalarını istemişti. Bu konuda Fransa ve Rusya Yunanistan'ı desteklerken, İngiltere ve Avusturya Makedonya'da da gözü olan Büyük Yunanistan'ın ortaya çıkmasından çekinerek Osmanlı Devleti'nden yana tavır almışlardı. Ardı

[67] Kinross, age, s.558-559; Armaoğlu, age, s.541.
[68] Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1774-1912)*, c.V, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2009, s.491.
[69] Armaoğlu, age, s.542.
[70] BOA, DH.MKT, 1341/69.
[71] Armaoğlu, age, s.526.
[72] Georgeon, age, s.120.

ardına gelen Preveze, Berlin ve İstanbul Konferansları'nda istediği sonucu almayan Yunanistan Büyük Güçler'i harekete geçirmeye, Osmanlı'yı baskı altına aldırmaya çalışmıştı. Fransa devamlı olarak Osmanlı'ya baskılarını sürdürmüş, Tesalya'nın önemli bir kısmının Yunanistan'a verilmesini dayatmıştı. Sultan II. Abdülhamid devletlerarasındaki rekabetten faydalanmak istemiş, Tesalya ve Epir bölgesinin Yunanistan'a bırakılması önerilerini geri çevirmişti. Padişah, Osmanlı Heyet-i Vükelası'na "şan ve istiklal-i devlete mutabakat edecek veçhile gailenin bertaraf edilmesi" çarelerinin araştırılması talimatını vermişti[73].

1880 yılında İngiltere'de Gladstone'un iktidara gelmesi durumu değiştirmişti. Zira İngiltere'nin yeni iktidarı Yunanistan'ın Tesalya ve Epir üzerindeki isteklerini destekliyordu. Bu işe en fazla istek duyan Fransa bu defa itidalli davranmak niyetindeydi. Fransa Avrupa'da genel bir kriz çıkarmaktansa Büyük Güçler'in kendi aralarında düzenleyeceği bir Berlin Kongresi'yle problemin çözülmesi taraftarıydı[74]. 16 Haziran 1880'de toplanan Berlin Kongresi'ni Osmanlı Devleti kendi temsilcileri olmadığı gerekçesiyle kabul etmeyeceğini bildirdi. Bunun üzerine Fransa bir başka formül arayışına girdi ve hakemlik yapmayı teklif etti. Osmanlı bunu başlangıçta kabule yanaşmadıysa da Büyük Güçler'i daha fazla kızdırmak da istemedi. Yunanistan'ın katılmadığı, fakat kendisinin katıldığı bir konferansı onayladı. Sonuçta Berlin Antlaşması'nı imzalayan altı büyük devletin katılımıyla 9 Mart 1881'de İkinci İstanbul Konferansı toplandı. Burada varılan karara göre Tesalya'nın büyük bir kısmı ile Larissa Yunanistan'a verilecek, halkı Müslüman olan Yanya ve Meçöve Osmanlı'da kalacaktı. Yunanistan önce bu kararları kabul etmek istememiş, ancak daha fazlasını alamayacağını anladığında durumu kabullenmiştir[75].

Görüldüğü üzere Büyük Güçler'in devreye girmesi ve Osmanlı'ya baskıları adı geçen bölgelerin Yunanistan'a bırakılmasıyla sonuçlanmıştı. Berlin'de toplanan bir konferansta Fransızlar Yunanistan için avantajlı bir sınır belirlenmesi gayretindeydiler. Ancak Osmanlı yönetimi bu baskılara boyun eğmek niyetinde değildi. Yunanistan bir ara Tesalya ve Epir yerine Girit'i istemişti. Osmanlı hükümeti bu teklife sıcak bakmış, Girit'ten feragat ederek Tesalya ve Epir'i kurtarmayı düşünmüştü. Ancak buna İngiltere razı gelmemişti. İngiltere Girit'in Yunanistan'a verilmesi durumunda kendisinin de Osmanlı Devleti'nden toprak isteyeceği tehdidinde bulunmuştu[76]. Osmanlı hükümeti artan baskılar karşısında Mart 1881'de Yunanlılara Yenişehir, Arta ve Volo'yu verip Preveze kalesini yıkmayı kabul edecek derece müsamaha göstermişti. Yunanistan, Avrupa devletleri tarafından bu yeni sınırları kabul yönünde uyarılmıştı[77]. Böylece Berlin Antlaşması'nın Yunanistan sınırları konusunda ilk mücadele tamamlanmıştı. Ancak Yunanistan'ın daha fazlasını istediği de anlaşılmaktaydı. Osmanlı açısından olayın başarı sayılabilecek yönü kısa bir süre için Yunanlıların Girit adasını alma umutlarının söndürülmesiydi[78]. Keza Berlin Antlaşması'nın 23. maddesi Girit için

[73] Armaoğlu, age, s.543-545.
[74] BOA, Y.PRK.HR, 4/54.
[75] Armaoğlu, age, s.545-546.
[76] Armaoğlu, age, s.558.
[77] Jorga, age, s.491.
[78] Kinross, age, s.559: Berlin Antlaşması'nın Yunanistan sınırı konusunda kesin bir hüküm içermemesi ilerleyen zamanda Yunanistan'ın sınırsız "tahdid-i hudud" isteklerinin önünü açmıştı. Daima daha fazlasını isteyen Yunan tarafının isteklerinin önü arkası kesilmedi. Tesalya'dan toprak kopartan Yunanistan, bu defa Epir'i istemeye başladı. Devamında Girit ve Makedonya'ya yöneldi. Bu durum nihayet 1897 Türk-Yunan savaşında kadar sürüp gitti. Yunanlılar sürekli bu topraklardaki çoğunluğun Rum nüfusu olduğunu ileri sürüp, büyük devletlerin desteğini kazanıyor ve Osmanlı'yı güç duruma düşürüyorlardı. Yunan isteklerinin iki ülke arasında savaşa kadar gitmesinde bitmek bilmez Yunan

1868'de uygulanmaya başlayan özerkliğin aynen devam etmesine hükmediyordu[79]. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'ne, Berlin Antlaşması sonrası bu antlaşmanın uygulanması bahanesiyle ve savaşsız olarak yeni topraklar kaybettirilmişti.

Sırbistan, Romanya, Rusya ve Doğu Sınırları

Berlin Antlaşmasının 34-42. maddeleri Sırbistan, 43-57. maddeler Romanya ile Osmanlı Devleti sınırlarını tespit etmekteydi. Öncelikle Sırbistan Osmanlı borçlarının bir kısmını üzerine alarak bağımsız bir ülke oluyordu. Antlaşmaya göre Niş ve Pirot Sırbistan'a veriliyor, buna karşılık Mitroviçe Osmanlı Devleti'nde kalıyordu. Romanya'da bağımsızlık kazanıyor, Ayastefanos'ta olduğu gibi Baserabya'yı Rusya'ya verip Dobruca'yı alıyordu. Rusya ile sınırlara gelince Berlin Antlaşması'nın 58-59. maddeleri Osmanlı toprağı olan Kars, Ardahan ve Batum'u Rusya'ya veriyor, Ayastefanos'tan farklı olarak Eleşkirt ve Bayezit'ı Osmanlı'da bırakıyordu (Armaoğlu, 2003: 526-527).

Berlin Antlaşması'nın uygulanması faslında Rusya, 3 Ağustos 1878'de Varna ve Batum'un tahliyesi için Osmanlı padişahına telgraf göndermişti (BOA, İ.HR, 277/16949-1). Dolayısıyla Berlin Antlaşması'nın uygulanması için ilk baskılardan biri Rusya'dan gelmişti.

Berlin Antlaşmasından İran'a da pay çıkmıştı. 60. maddeye göre Osmanlı Kotur şehrini adı geçen ülkeye devredecekti. Büyük Güçler açısından bu sınır düzenlemesi de çok önemsenmiş olmalıdır ki Kotur'un İran'a terki konusunda Osmanlı hükümetinin işlerine karışmaları söz konusu olmuştu. Keza Kotur arazisinin sınırını belirlemek amacıyla İngiliz ve Rus zabitlerinden meydana gelen bir komisyon tertip edilmiş, Osmanlı'yı temsilen bu komisyona Miralay Cevad, Binbaşı Danyal ve Kolağası Şerafeddin Beyler katılmıştı[80].

Bosna-Hersek'in Durumu

Ayastefanos Antlaşması Bosna ve Hersek'in özerkliğini ön görüp Osmanlı ile bağlarının sürmesine hükmetmişti. Ancak Berlin'de İngiltere bu iki şehrin Avusturya'ya verilmesini önermişti. Osmanlı hükümeti devletin ileri gelenlerinden oluşturduğu bir mecliste konuyu görüştüğünde ilhaka karşı çıkılmış ve Avusturya askerlerinin sınırı geçmesinin savaş ilanı sayılacağı bildirilmişti[81]. Bu bir fayda vermeyince Osmanlı hükümeti, Bosna-Hersek'in kaderinin Viyana hükümetiyle yapılacak karşılıklı bir antlaşma ile belirlenmesini önermişti. Ancak Berlin Kongresi Osmanlı isteklerini duymazdan gelerek antlaşmanın 25. maddesine Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından işgal edileceğini, ilave olarak bu devletin Yenipazar Sancağı'nda asker bulundurma hakkına sahip olacağını ilave etmişlerdi[82]. Osmanlı yönetimi bir oldu-bitti karşısında bulunuyordu ve bu konuda da baskılara maruz kalmıştı.

Berlin Antlaşması'nın daha mürekkebi kurumadan ve Osmanlı hükümetine bilgi vermeden Avusturya, Bosna-Hersek'e girmek istemişti[83]. Keza Avusturya bir an önce 25.

istekleri kadar Osmanlı yönetiminin buna bir dur deme düşüncesi de etkili olmuştu. İsmet Bozdağ, *Harem Penceresinden II. Abdülhamit*, İstanbul 2004, s.59.

[79] Armaoğlu, age, s.526.

[80] BOA, Y.A.RES, 19/41; Kotur'un İran'a ilhakı konusundaki gelişmeler için bkz. BOA, İ.MMS, 60/2845; BOA, Y.A.RES, 24/8.

[81] Konu ile ilgili devlet ileri gelenlerinin katılımıyla toplanan meclis için bkz. BOA, Y.EE, 43/131; Y.EE, 103/27.

[82] Armaoğlu, age, s.526; Georgeon, age, s.120.

[83] Avusturya'nın Osmanlı'nın kararını beklemeksizin askerleriyle Bosna'ya girmesi üzerine Osmanlı hükümeti, kendilerini hiçe saymak olan bu hareket karşısında Osmanlı'nın namus ve şerefini korumak

maddenin uygulanmasını istiyordu. Bosna'da halk Berlin Antlaşması'na muhalefet etmiş, Avusturya'nın şehre girişi Bosna halkı tarafından tepkiyle karşılanmıştı. İngiltere Bosna'daki bu muhalefetin müsebbibi olarak Osmanlı yönetimini görmüştü (Haslip, 2008: 181). Oysa Bosna-Hersek'te çoğunluk Slav'dı ve gözlerini Sırbistan ile Rusya'ya çevirmişlerdi. Osmanlı Devleti de durumdan hoşnut değildi. Zira burada önemli miktarda Müslüman nüfus yaşıyordu. Bosna'da Avusturya askerlerinin yerleştirileceğinin duyulması üzerine ahali ve Bosnalı askerler arasında ayaklanmalar meydana gelmiş, bu işin halli için Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında bir anlaşma yapılmasının uygun olacağı ifade edilmişti (BOA, Y.EE, 103/29).

Ekim 1879 tarihine kadar süren Bosna'daki direniş Avusturya'nın baskılarının artmasına neden olmuştu. Bismarck işgali tanıdığını açıklamıştı (BOA, Y.EE, 103/60). Hatta Prens Bismarck, Osmanlı Devleti'nin Berlin Antlaşması'nı icra etmede ağır davrandığından Avusturyalıların Bosna ve Hersek'i işgalde güçlük çektiklerini belirterek antlaşmayı imzalayan devletlerin müştereken teşebbüste bulunmalarını teklif etmiş, İtalya bu teklifi hemen kabul etmişti (BOA, Y.A.HUS, 159/55). Fransa Avusturya'ya destek vererek Bosna-Hersek'in işgalinin bu eyaletin asayişinin sağlanmasına hizmet edeceğini savunmuştu (BOA, Y.EE, 103/61). Bütün bu baskılar karşısında Osmanlı hükümeti Avusturya Devleti'nin Bosna'da halka karşı icra ettiği acımasız harekât hakkında Paris, Londra, Berlin, Petersburg ve Roma sefaretlerine telgraflar yollamıştı (BOA, Y.EE, 5/1).

Diğer taraftan Avusturya, Berlin Antlaşması'nın kendisine tanıdığı Yenipazar Sancağı'nda asker bulundurma hakkını da kullanmak istemişti. Avusturya Şubat 1879'dan itibaren Bosna-Hersek'in devri konusunda Osmanlı'ya baskılarını artırdı ve müzakerelere başlamıştı[84]. Avusturya, Bosna ve Hersek eyaletlerine asker yerleştirilmesinin burada Osmanlı Devleti'nin hükümranlığına asla halel getirmeyeceğini ve bu işgalin geçici olduğunu savunarak siyasi manevra yapmaktaydı[85]. Ayrıca amaçlarının bölgede asayişi sağlamak olduğunu vurgulayarak işgale ses çıkarılmaması konusunda Osmanlı hükümetine baskı yapmaktaydı[86]. Bir taraftan da Sırbistan ve Karadağ bölgelerindeki Osmanlı topraklarında cereyan etmekte olan askerî ve diplomatik faaliyetleri yakından takip etmek üzere Bosna'ya memurlar göndermekteydi[87]. Neticede 21 Nisan 1879'da iki taraf arasında 10 maddelik bir antlaşmayla Osmanlı Devleti Bosna-Hersek'in yönetimini Avusturya'ya bırakmış[88], ilave olarak stratejik öneme sahip Yenipazar Sancağı'nda da Avusturya'nın asker bulundurmasını onaylamak durumunda kalmıştı[89].

mecburiyetinde kalacağını, bunun mesuliyetinin ise Avusturya hükümetine ait olacağını bildirmişti (BOA, Y.EE, 103/33).

[84] BOA, Y.A.RES, 2/18; BOA, İ.MMS, 60/2849.

[85] BOA, Y.EE, 103/30.

[86] BOA, Y.PRK.TKM, 2/15.

[87] BOA, Y.PRK.HR, 4/6.

[88] Büyük Güçler'in, Bosna Hersek'in Avusturya tarafından ilhakını istedikleri uzun yıllar sonra anlaşılacaktı. 1908'de Avusturya ile Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletler arasında yapılan gizli görüşmede Bosna ve Hersek'in Avusturya'ya ilhakı istenecekti (BOA, BEO, 3412/255839). Bu durumda sürekli Osmanlı hükümetine baskı yaptıkları Berlin Antlaşması'nın uygulanması hususunda Büyük Güçler bir defa daha menfaatlerine göre davranmışlardı.

[89] Armaoğlu, age, s.538-540; Georgeon, age, s.123.

Ermeni Meselesi

Berlin Antlaşması'nın uygulanmasına yönelik Büyük Güçler'in Osmanlı'ya baskı yaptıkları bir diğer konu Ermeni Meselesi'dir. Berlin Antlaşması'nın 61. maddesine göre Osmanlı yönetimi Ermenilerin yaşadıkları bölgelerde ıslahat yapmayı, Çerkezlere ve Kürtlere karşı onların emniyetlerini güvence altına almayı kabul etmişti. Osmanlı yönetimi istenilen ıslahatı yapabilmek için Doğu vilayetlerine müfettişler gönderip halkın durumu hakkında raporlar hazırlatırken[90] 61. maddenin uygulamasını geciktirmiş ve zaman kazanma yoluna gitmişti.

Özellikle İngiltere bu maddenin uygulanmasını istismar ederek, 1878'den sonra Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği parçalama ve Osmanlı toprakları üzerinde kendisine bağlı devletler kurma politikasına alet etmişti (Armaoğlu, 2003: 527). Ayrıca İngiltere Ermeni ıslahatı meselesinde Rusya'dan önce davranmaya karar verdiğinden Osmanlı hükümetini ısrarlı bir şekilde zorlamaya başlamıştı. İngiliz hükümeti hazırladığı ıslahat raporunu acilen Osmanlı yönetimine ulaştırmıştı. Buna göre ıslahat için İngiltere, Anadolu'da kurulacak jandarma kuvvetlerinin başına Avrupalı subayların komuta etmesini, büyük şehirlerde kurulacak mahkemelerin vereceği hükümler hakkında İngiltere'ye bilgi verilmesini ve fikrinin alınmasını, 10 yıl içerisinde aşar vergisinin kaldırılmasını istemişti.

Sultan II. Abdülhamid İngiltere'nin bu tekliflerini reddetmişti. Bunu İngiltere'nin 19 Ağustos 1878 tarihinde adı geçen tekliflerin kabul edilmesini isteyen bir diğer notası takip etmişti. Osmanlı hükümeti bu notaya zaten ıslahata başlandığı, ancak savaştan sonra meydana gelen mali güçlükler nedeniyle ıslahatın hızlı yapılamadığı açıklamasında bulunmuştu. İngiltere tek başına giriştiği bu teşebbüslerden bir sonuç alamayınca Berlin Antlaşması'nı imzalayan diğer devletleri de devreye sokmaya karar vermişti[91]. 11 Haziran 1880 tarihinde Büyük Güçler, Berlin Antlaşması'nın Karadağ ve Yunanistan ile ilgili hükümlerinin yerine getirilmesi konusunu gündeme getirdiklerinde Ermeni ıslahatını da kurcalamışlar ve Osmanlı'ya ortak bir nota vermişlerdi. İngiltere, Sırbistan ve Karadağ'a taahhüt edilen yerlerin Osmanlılar tarafından terk olunacağını ümit ettiğini bildirmiş, bir defa daha Anadolu'da ıslahatın yapılmasını istemişti[92]. Ayrıca İngiltere Ermenistan'daki Hıristiyanların, Kürtlerin zulmüne maruz bırakılması halinde Osmanlı'nın kendisinin ittifak ve dostluğuna güvenmemesini bildirmişti[93].

Bu dönemde İngiltere'nin sert politikasını şekillendiren gelişme daha öncede bahsi geçen Gladstone'nun iktidara gelmesiydi. Onun iktidara gelir gelmez ele aldığı ilk iş Ermeni ıslahatıydı. İşte 11 Haziran 1880 tarihli ortak nota İngiliz başbakanının gayretinin ürünüydü. Nota gayet sert bir üslupla yazılmış olup adeta tehdit havasındaydı. Osmanlı hükümetinin Berlin Antlaşması'nın 61. maddesi ile taahhüt ettiği ıslahata henüz başlamadığı vurgulanıp gecikmenin nedeni soruluyordu. Osmanlı yönetimi 5 Temmuz 1880 tarihli cevabında Ermeni ıslahatı konusunda aldığı tedbirleri ayrıntılı olarak bildirdiyse de bu Büyük Güçler'i tatmin etmemişti[94]. Büyük Güçler bu defa da ıslahatı kontrol etmek için davet edilmemiş olmalarından şikâyet etmişlerdi. Çünkü İngilizler ıslahatın uygulandığını görmek ve

[90] Neclâ Başgün, *Türk-Ermeni İlişkileri Abdülhamid'in Cülusundan Zamanımıza Kadar*, Ankara 1970, s.33.
[91] Çubuk, age, s.165-166.
[92] BOA, Y.PRK.HR, 3/69.
[93] BOA, Y.PRK.A, 2/13.
[94] Armaoğlu, age, s.570.

denetlemek için Berlin Antlaşması'na madde eklenmesinde ısrarcı olmuştu. Bunu şüphesiz antlaşmanın uygulanması konusunda yapacakları baskılara dayanak noktası olarak düşünmüşlerdi[95]. İlk notayı 7 Eylül 1880'de yeni ve daha sert bir diğeri izlemişti. Burada Osmanlı hükümetinin açıklamalarının yetersiz bulunduğu ifade ediliyor, ıslahat ve tedbirler konusunda detaylı bilgi isteniyordu. Osmanlı hükümeti bu baskılar karşısında 3 Ekim 1880'de yeni bir muhtıra ile alınan tedbirleri açıklamış; Erzurum, Bitlis, Van ve Diyarbakır vilayetlerinde ıslahat yapılacağını bildirmişti[96].

Bu tartışmaların bir süre daha devam ettiği, Büyük Güçler'in Ermenileri korumak için baskılarını sürdüğü tespit edilmektedir. Ancak Gladstone'nun öncülüğü ve gayretkeşliğinin de tepkilere neden olduğu anlaşılmaktadır. Zira Berlin Antlaşması'ndaki 61. maddeyi onaylayan devletler ıslahatın mahiyeti hususunda fikir birliği içerisinde değillerdi. Bir defa ıslahat fikrinin mucitleri olan Rusya ve İngiltere Ermenilerden çok kendi menfaatlerini düşünüyorlardı. Menfaatlerinin farklılaşması ise Ermeniler hakkındaki düşüncelerini farklılaştırmıştı. Rusya, Ermenileri tahrik ederek Osmanlı hükümetine zorluk çıkarmayı düşünüyorsa da bunun kendi egemenliğindeki Ermeniler için kötü örnek olmasından çekiniyordu[97]. Bu münasebetle Berlin Antlaşması sonrası Ermenilerin Rus Çar'ından ıslahat için aracılık etmesi talepleri karşısında Çar, "Sizin işleriniz beni alakadar etmez. İngiltere menfaatlerinizi müdafaa etmeyi üzerine almıştır. İngiliz hükümetine müracaat ediniz" cevabını vermişti[98]. Fransa ise bu sırada Osmanlı toprağı Tunus'un işgaliyle meşgul olmaktaydı. Bismarck'a gelince İngiliz elçisine Ermeni ıslahatı konusunda Osmanlı hükümetine fazla baskı yapmanın anlamsız olduğunu söylemekteydi. Avusturya da Almanya ile aynı fikirdeydi[99]. İngiltere yalnız kalmasına karşılık 9 Şubat 1882'de hala Berlin Antlaşması'nın bir gereği olarak Ermenilerin yaşadığı vilayetlerde ıslahat yapılması için yabancı devletlerin müdahalesine meydan kalmaksızın Osmanlı hükümetinin teşebbüse girişmesini ve bir komisyon tayin etmesini tavsiye etmekteydi[100]. Ermeniler de Berlin Antlaşması'nın 61. maddesinde belirtilen ıslahatın yapılması için Büyük Güçler nezdinde girişimlerde bulunuyorlardı. 1890 tarihinde adı geçen ıslahatın yapılmadığı gerekçesiyle Ermeni cemaati Alman İmparatoruna müracaat ederek gerekenin yerine getirilmesini istemişlerdi[101].

İngiltere 1894 yılında Van konsolosunu yerinde incelemeler yapmak üzere harekete geçirmiş, konsolos Ermenilerin yoğun olarak bulunduğu yörelere geziler düzenlemişti[102]. 1895 yılında ise İngiltere meclisinde Ermenilerin bulunduğu vilayetlerde Osmanlı hükümeti tarafından yapılan taahhütlerin yerine getirilmesi için Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletlerin hep birlikte Osmanlı'ya ihtarda bulunmaları istenmişti[103]. Bunun üzerine İngiltere, Fransa ve Rusya devletleri Berlin Antlaşması maddelerine uygun olarak Vilayet-ı Sitte'de ıslahat yapılması hususunda bir layiha ve muhtıra vermişlerdi[104]. İki yıl sonra İngiltere sefiri

[95] Haslip, age, s.180.
[96] Başgün, age, s.34; Armaoğlu, age, s.570.
[97] Çubuk, age, s.106.
[98] Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.VIII, Ankara 1962, s.133.
[99] Armaoğlu, age, s.570-571.
[100] BOA, Y.A.HUS, 169/71.
[101] BOA, Y.PRK.HR, 13/73.
[102] Şenol Kantarcı, "Tarihî Boyutuyla Ermeni Sorunu", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Sayı 38, Ankara 2003, s.23.
[103] BOA, Y.A.HUS, 323/97.
[104] BOA, Y.PRK.HR, 21/98.

Osmanlı padişahına Ermeniler hakkında Berlin Antlaşması gereğince bir ıslahat yapılmaz ise İngiltere'nin de taahhütlerinde durmayacağını hatırlatmıştı[105].

61. maddenin uygulanması konusunda yapılan baskılar Büyük Güçler arasındaki bu ihtilaflar sebebiyle Osmanlı yönetimince fazla önemsenmemişti. Zaten bir süre sonra bu konudaki baskıların da arkası kesilmişti. Zira artık Ermeniler silahlı mücadeleye başlamışlardı. Bu durumda Büyük Güçler Berlin Antlaşması'nın ön gördüğü ıslahatı yapmadığını ileri sürerek Osmanlı'yı Ermeni şiddeti karşısında haksız çıkarmaya ve köşeye sıkıştırmaya çalışmışlardı. Ayrıca Ermeniler de Büyük Güçlerin teşvik ve yardımlarıyla yaklaşık 35-40 yıl sürecek olan isyan hareketlerine girişmişlerdi[106]. Çünkü Ermeniler Osmanlı coğrafyasında nüfus ekseriyetine sahip değillerdi. Bu durum onları kan dökerek çoğunluğa ulaşma, kendi üzerlerine gidildiğinde ise toplu yok edilme tehlikesi yaşadıklarını savunma gibi birbiriyle çelişen bir sonuca götürmüştü.

Sonuç

Sultan II. Abdülhamid Berlin Antlaşması'nın şartlarının uygulanmasında "bir erteleme taktiği" izlemişti. Sultan II. Abdülhamid'in Büyük Güçler karşısındaki oyalama taktikleri Avrupa karikatürlerine de yansımıştı. Örneğin bir Alman karikatüründe Sultan, Büyük Güçler'i atlıkarıncaya bindirmiş ve onlara göz kırpar şekilde tasvir edilmişti. Bir başkasında ise Avrupalı güçleri burnunun üzerine koyduğu çubuk üzerinde oynatırken resmedilmişti. Sultan'ın böyle bir taktiğe başvurmasında, Berlin Antlaşması'nın parçaladığı haliyle bile Osmanlı Devleti sınırlarının Avusturya, Fransa ve Almanya'nın tamamından büyük olduğunun farkında olması etkili olmuştu. Ayrıca İngiltere'nin ve diğer Büyük Güçler'in giderek artan baskıları Osmanlı yönetiminin tepkisine ortam hazırlamıştı. Berlin Antlaşması'nın uygulanması -özellikle sınırlarla ilgili konular- problemler meydana getirmişti. Ayastefanos Antlaşması'nın Osmanlı açısından ağır maddelerini yumuşatması beklenen Berlin Antlaşması böyle bir sonuç ortaya çıkarmamıştı. Bu sebeple de Sultan II. Abdülhamid yönetiminin direnç göstermesi kaçınılmazdı.

Berlin Antlaşması'nın kurduğu "yeni dünya düzeni" Büyük Güçler dışında ne Osmanlı'yı ne de Balkan ülkeleri ve halklarını memnun edebilmişti. Büyük Güçler antlaşmayı bilerek bu hale sokmuş, Osmanlı'nın başına yeni problemler açarak daha fazla toprak koparma siyaseti takip etmişlerdi. Sıkıştıklarında ise dört elle sarıldıkları yine Berlin Antlaşması olmuştu.

Balkanlarda sükunet meydana getirmesi beklenilen antlaşma tam aksine yeni problemler getirmişti. Berlin Antlaşması'nın çizdiği sınırlar özellikle Arnavutlar bakımından kabul edilemez bulunmuştu. Zira antlaşmanın Karadağ'a bırakmak istediği bölgelerde nüfus çoğunluğunun Arnavutlar lehine olması onların ilhakı kabul etmemeleri ve ayaklanmalarıyla sonuçlanmıştı. Bununla birlikte Ayastefanos ile sadece Rusya'yı muhatap alan Osmanlı merkezi yönetimi, şimdi Büyük Güçler'in baskısı altında kısa bir zaman önce kendisinden kopan Balkan ülkeleri ve onların sınır çatışmaları ile uğraşmak durumunda kalmıştı. Berlin Antlaşması'nın uygulanması sırasında Büyük Güçlerin Osmanlı'ya baskı yapmasında Balkan ülkelerinin de etkisi bulunuyordu. Zira zorda kaldıklarında ilk başvurdukları ve yardıma çağırdıkları İngiltere veya Fransa oluyordu. Bu itibarla Berlin Antlaşması, Osmanlı'yı tam bir yalnızlığa sürüklemişti.

[105] BOA, Y.PRK.TŞF, 5/34.
[106] İhsan Süreyya Sırma, *II. Abdülhamid'in İslâm Birliği Siyaseti*, İstanbul 1990, s.63.

Öte yandan antlaşma maddelerinde olmadığı halde üç yıl sonra Tunus Fransızlarca işgal edilmiş ve gerekçe olarak Berlin Antlaşması gösterilmişti. Bu durum Büyük Güçler'in Berlin Kongresinde Fransa'ya Tunus'u işgal etme hakkı tanıdıklarını göstermekteydi. Zira Berlin Antlaşması Avrupalı Büyük Güçlerin XIX. yüzyılın son bölümünde sahip oldukları iktidarı göstermekte, onların isteklerini sadece Osmanlı'ya değil tüm dünyaya dayatabildiklerini ve halkların kaderlerini tam bir dokunulmazlık içinde belirleyebildiklerini göstermekteydi.

Berlin Antlaşması Osmanlı Devleti açısından kuşatıcı bir süreci başlatmıştı. Devlet dış müdahalelere tamamen açık bir hale gelmiş, antlaşma maddelerinin uygulanması safhasında bu durum daha anlaşılır bir hal almıştı. Bu bakımdan antlaşma Karlofça Antlaşması'ndan sonra Türkiye'yi Avrupa'dan tasfiye eden ikinci büyük dönüm noktası olmuştu. Keza bu antlaşmanın uygulanması safhasında yeni siyasi ve askeri durumlar ortaya çıkmış, antlaşma aldığını geri getirmek bir yana Osmanlı'dan başka topraklar da götürmüştü. Sureta Osmanlı'yı destekleyen İngiltere baskılarını artırmış, Kıbrıs ve Mısır gibi stratejik konuma sahip topraklara da yerleşmişti. Bu süreçten her ne kadar Rusya'nın zararlı çıktığı gözükse de Berlin, Osmanlı'nın siyaseten yalnızlaşmasına ortam hazırlamıştı. Zira Berlin Antlaşması sonrası Avrupa'da Almanya'dan başka Osmanlı ile iyi ilişkiler kuran bir devlet kalmamıştı. Almanya ile Osmanlı devleti arasında giderek artan yakınlaşma bir ittifakla neticelenecektir. Bu süreçte Almanlar Osmanlı politikalarını desteklemeyi kendi menfaatleri açısından faydalı göreceklerdir. Bununla birlikte Berlin Antlaşması sonrası yalnızlaşan Osmanlı Devleti, Almanya'nın desteğiyle Berlin Antlaşması'nın 23. maddesine dayanarak Makedonya'da muhtariyet tesisi için 1905 ve 1908'de Rusya ile Avusturya'nın ıslahat baskıları ve notalarını sonuçsuz bırakabilmiştir.

Osmanlı'nın bütün direnişine rağmen Berlin Antlaşması sonun başlangıcı olmuş, Büyük Güçler'in gerçek niyetlerini açığa çıkarmıştı. Bu bakımlardan antlaşma Osmanlı'yı ileride Balkan savaşlarıyla elindeki son Rumeli topraklarını da kaybettirecek zemini hazırlamıştı. Berlin Antlaşması ve artan baskılar İngiltere için savaşsız olarak Kıbrıs ve Mısır'ın yolunu açmış, Avusturya Bosna-Hersek'e yerleşmiş, Yunanistan Tesalya'yı ele geçirmiş, Fransa Tunus ve Cezayir'i zapt etmiş, İtalya'nın ileride Trablusgarp'ı elde etmesi kolaylaşmıştı.Berlin Antlaşması ile Ayastefanos'ta bırakılan Doğu Rumeli, Makedonya, Doğu Bayezid ve Eleşkirt geri alınmıştı. Ancak bunlara karşılık yeni ve ağır kayıplar verilmiş, Kıbrıs ve Bosna-Hersek elden çıkmıştı.

Berlin Antlaşması uygulama safhasında bir sürü kriz ortaya çıkarmıştı. Berlin Antlaşması başta Rusya olmak üzere, ortaya çıkardığı yeni Balkan devletlerini tatmin etmemişti. Rusya isteği güçte Slav devleti kurduramamış, Avusturya Bosna-Hersek'te direnişle karşılaşmıştı. Bütün bu memnuniyetsizlikler Osmanlı yönetimine karşı baskıcı politikalar getirmekle birlikte, Berlin Antlaşması'nın getirdiği düzenlemeler yeni Balkan bunalımları ve I. Dünya savaşına kadar ulaşan sorunları beraberinde getirmişti. Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan ile yaşanan sınır anlaşmazlıkları Arnavutluk, Doğu Rumeli ve Makedonya sorunlarını tetiklemişti. Bütün bunlar yaşanırken Berlin Antlaşması'nı Osmanlı'ya dayatan Büyük Güçler, antlaşmasının çıkardığı sorunların sorumluluğunu hiçbir şekilde üzerlerine almamışlardı. Tam aksine yeni ortaya çıkan sorunlarda işlerine geldiğinde Berlin Antlaşması'nın uygulanması baskısında bulunurken, Bulgaristan'ın birleşmesi gibi hususlarda Berlin'i görmezden gelmişlerdi.

Berlin Kongresi 1872'de kurulan Üç İmparatorlar Ligi'ni dağıtmıştı. Çünkü Rusya kongreden umduğunu bulamadan ve kızgın bir şekilde ayrılmıştı. Özellikle Rusya'nın

Almanya'dan beklentileri boşa çıkmıştı. İngiltere kendi çıkarlarını düşünmekteydi ve Rusya'ya tarihi hedefleri bakımından en büyük engeli çıkaran ülkeydi. Bütün bunlara rağmen Berlin Antlaşması "bu antlaşmayı imzalayan ülkeler" adıyla yeni bir birliktelik meydana getirmişti. Bu birliktelik kendi içlerinden ziyade Osmanlı Devleti'ne karşı bir anlam ifade ediyordu. Zira Berlin Antlaşması'nın uygulanması aşamasında gelişen her olayda Büyük Güçler "Berlin Antlaşmasını imzalayan devletler" olarak, müşterek bir hareket geliştirme çabasında olmuşlardı. Bu bakımdan sınırlar veya ıslahatlar mevzu bahis olduğunda Büyük Güçler'den hangi devletin çıkarı söz konusu ise o devlet Osmanlı hükümetine karşı "Berlin Antlaşmasını imzalayan ülkeleri" toplu hareket etmeye davet ediyor, böyle bir manevra ile Osmanlı üzerinde baskı kuruyor, gözdağı veriyordu.

Berlin Antlaşması Osmanlı'nın Balkanlardaki topraklarının neredeyse tamamını elinden alıp, geride bölük pörçük toprak parçaları bırakmıştı. Onların da yoruma açık maddelerle elden gitmeyeceğinin garantisi yoktu. Bunlar sonrası düşünülerek bilinçli bir şekilde dizayn edilmişti. Keza uygulamadaki baskılar bunun doğru bir yargı olduğunu göstermektedir. Bu kadar toprak kayıplarından sonra artık Osmanlı, Avrupalı bir devlet sayılmıyordu. Gerçi Ayastefanos'taki siyasi yalnızlık bir ölçüde ortadan kalkmış gibiydi, ancak Avrupa sahnesinde Osmanlı verilen emirleri yerine getirmesi beklenilen bir devlet konumuna düşürülmüştü. Osmanlı bir acizlik içerisine sürüklenmek istenmişti. Ancak Tanzimat'tan beri Avrupa karşısında devamlı taviz veren bir devlet görünümünde olan Osmanlı'da iktidara gelen yeni padişah diğerlerine benzemiyordu. Yeni Sultan açısından durum tahta geçer geçmez kucağında bulduğu ve ağır yenilgi aldığı Rusya'dan kurtulmakla kısa süreli bir rahatlamaydı. Sultan Berlin'de halledilemeyen iki ülke arasındaki savaş tazminatı, esir değiş tokuşu gibi problemleri, Şubat 1879'deki bir Türk-Rus antlaşmasıyla çözüme kavuşturarak ilk rahat nefesini almıştı. Panslavizm'e karşı "geçici" de olsa bir sed çekilmişti. Böylece Berlin Antlaşması'nın dayattığı veya askıda bıraktığı pek çok sorunla uğraşmaya girişebilmişti.

Berlin Antlaşması'nın uygulanması sırasında ortaya çıkan Büyük Güçler'in baskıları, Osmanlı yönetimini özel bir dış politika anlayışına götürmüştü. O dönemde iktidarda bulunan Sultan II. Abdülhamid ülkenin tamamen parçalanmasının önüne geçmeyi ilke edinmişti. Bu siyaset netice almanın güç olduğu durumlarda geri adım atmayı da gerektirmişti. Berlin Antlaşması sürecinde Tunus'un Fransızlarca, Mısır'ın İngilizlerce işgaline sert tepki göstermeyen, karşılığında kazanç beklediği için Kıbrıs'ı İngiliz idaresine bırakan Sultan, Doğu Anadolu'nun Ermenilere verilmesi konusunda tavize yanaşmamıştı. Burada dikkati çeken bir husus Sultan II. Abdülhamid'in Berlin Antlaşması'nın uygulanması faslında dış politikada genellikle barışçı yöntemleri tercih etmesiydi. Gerçi devletin mevcut gücü de diplomatik çözümü elzem kılıyordu. Ayrıca Büyük Güçler arasındaki rekabet bu dönem Osmanlı yönetimi için paha biçilmez değerini korumuştu. Mevcut şartların zorluğu Sultan'ı "pasif yansızlık" politikası geliştirerek diğer devletlerle ortaya çıkan meseleleri en aza indirip daha fazla toprak kaybına sebep olacak politikalardan uzak durmaya yöneltmişti.

1856 yılındaki Paris Kongresi'nde daha çok gayrimüslim halkı kayırmanın ve Osmanlı Devleti'ni ayakta tutma politikası benimseyen Büyük Güçler, Berlin'de Osmanlı topraklarını paylaşma çabasına girmişlerdi. Dahası Berlin Kongresi Afrika'nın ve hatta dünyanın sömürgeleştirilmesi yarışının işaretlerini vermişti. Osmanlı'nın sadece Balkanlarını değil Doğu Anadolu'yu Ermeniler özelinde Büyük Güçler'in denetimleri altına sokmaya çalışmıştı. Bu şartlar altında hazırlanan Berlin Antlaşması'nın maddelerinin uygulanması Büyük Güçler'in

hedefi haline gelmiş, bu konuda Osmanlı'ya karşı olabildiğince baskıcı bir politika izlemişlerdi.

Osmanlı Devletine siyasi ve askeri hiç bir fayda getirmeyen Berlin Antlaşması'nın olumlu tarafı, Büyük Güçler'in sürekli olarak Gayrimüslim unsurların haklarını gündeme getirmeleri karşısında Osmanlı hükümetinin Müslümanların haklarını ön plana çıkarmasına zemin hazırlaması olmuştur.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri

BOA, A.MKT.MHM, 484/72.

BOA, A.MTZ. (04), 19/25.

BOA, BEO, 3412/255839; 1968/147598; 1753/131408.

BOA, DH.MKT, 626/49; 1341/69.

BOA, İ.HR, 277/16949-1; 278/17091.

BOA, İ.MMS, 59/2772; 60/2845; 60/2849; 64/3048.

BOA, MF.MKT, 553/47.

BOA, Y.A.HUS, 159/55; 159/60; 161/17; 162/103; 164/83; 169/71; 162/84; 184/97; 193/67; 323/97; 418/88; 420/70; 103/27; 103/29; 103/30; 103/33; 103/60; 103/61; 43/131; 76/83; 100/1; 100/2; 138/12; 5/1; 9/25; 76/13; 115/5.

BOA, Y.EE.KP, 2/106.

BOA, A.MKT.MHM, 483/2.

BOA, İ.DH, 1295-1/101803.

BOA, Y.A.RES, 5/56; 19/41; 2/18; 2/4: 24/8; 1/46; 185/45.

BOA, Y.PRK.A, 1/109; 2/13; 2/19; 2/10.

BOA, Y.PRK.BŞK, 10/7; 11/89.

BOA, Y.PRK.EŞA, 2/9; 31/118; 6/87.

BOA, Y.PRK.HR, 2/59; 3/69; 3/73; 4/6; 4/35; 13/73; 21/98; 3/46; 4/14; 4/20; 4/54; 3/87; 33/23.

BOA, Y.PRK.NMH, 1/98.

BOA, Y.PRK.TKM, 2/15; 9/34.

BOA, Y.PRK.TŞF, 5/34.

BOA, Y.PRK.UM, 4/4.

B. Kaynak Eserler ve Araştırmalar

Abdülhamid'in Hatıra Defteri, haz. İsmet Bozdağ, İstanbul 1975.

Afyoncu, Erhan, *1000 Soruda Osmanlı İmparatorluğu*, c.V, İstanbul 2010.

Akşin, Sina, "Siyasi Tarih (1789-1908)", *Türkiye Tarihi Osmanlı Devleti 1600-1908,* c.III, İstanbul 2009, s.77-190.

Başgün, Neclâ, *Türk-Ermeni İlişkileri Abdülhamid'in Cülusundan Zamanımıza Kadar,* Ankara 1970.

Bozdağ, İsmet, *Harem Penceresinden II. Abdülhamit*, İstanbul 2004.

Çubuk, Vahit, *Hedefteki Sultan II. Abdülhamid*, İstanbul 2004.

Erim, Nihat, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasî Tarih Metinleri*, c.I. Ankara 1953.

Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, Ankara 2003.

Georgeon, François, *Sultan Abdülhamid*, çev. Ali Berktay, İstanbul 2006.

Haslip, Joan, *Tanrı'nın Gölgesi: II. Abdülhamid*, çev. Eşref Özbilen, İstanbul 2008.

Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1774-1912)*, c.V, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2009.

Kantarcı, Şenol, "Tarihî Boyutuyla Ermeni Sorunu", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Sayı 38, Ankara 2003, s.20-28.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, c.VIII, Ankara 1962.

Kazıcı, Ziya, *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi Osmanlı Devleti*, İstanbul 2009.

Kısakürek, Necip Fazıl, *Ulu Hakan II. Abdülhamid Han*, İstanbul 1981.

Kinross, Lord, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükselişi ve Çöküşü*, çev. Meral Gaspıralı, İstanbul 2008.

Okyar, Fethi, *Üç Devir'de Bir Adam*, haz. Cemal Kutay, İstanbul 1980.

Öztuna, Yılmaz, *Cumhuriyet Dönemi Öncesinde Türkler*, İstanbul 2004.

Öztuna, Yılmaz, *Rumelini Kaybımız 93 ve Balkan Savaşları*, İstanbul 1990.

Palmer, A., *Bir Çöküşün Yeni Tarihi Osmanlı İmparatorluğu'nun Son 300 Yılı*, çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, İstanbul 2008.

Saray, Mehmet, *Türk-Rus Münasebetleri'nin Bir Analizi*, İstanbul 1998.

Sırma, İhsan Süreyya, *II. Abdülhamid'in İslâm Birliği Siyaseti*, İstanbul 1990.

Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları Sultan Abdülhamid, İstanbul 1990.